

TÜRKİYE’DE GÜNCEL COĞRAFYA DERS KİTAPLARINDA İSTANBUL TEMASININ ELEŞTİREL ANALİZİ

Mustafa SAĞDIÇ¹

Ziya İNCE²

¹msagdic(at)yildiz.edu.tr, Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ORCID NO: /0000-0001-9386-5908

²zince(at)nku.edu.tr, Namık Kemal Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, ORCID NO: 0000-0001-7389-8083

Sağdıç, Mustafa ve Ziya İnce. "Türkiye’de Güncel Coğrafya Ders Kitaplarında İstanbul Temasının Eleştirel Analizi"
ulakbilge, 45 (2020 Şubat): s. 133-144. doi: 10.7816/ulakbilge-08-45-02

Öz

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de ortaöğretim kurumlarında okutulan güncel coğrafya ders kitaplarında İstanbul’a ne ölçüde yer verildiğini belirlemektir. Bunun için Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu tarafından onaylanmış 9, 10, 11 ve 12. sınıf coğrafya ders kitapları nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yoluyla incelenmiştir. Metin içeriklerinin çözümlemesinde NVivo 12 Plus programı kullanılmıştır. Çalışmada izleyen sorulara cevaplar aranmıştır: 1- Türkiye’deki güncel coğrafya ders kitaplarında İstanbul ne ölçüde ele alınmıştır? 2- Türkiye’deki güncel coğrafya ders kitaplarında İstanbul’dan bahseden bölümler hangi alt kategoriler altında toplanabilir? Güncel coğrafya ders kitaplarından elde edilen bulgular 6 farklı kategori altında toplanmıştır. Bu kategoriler şunlardır: Nüfus ve Yerleşmenin Yoğun Olduğu İstanbul, Ulaşım Merkezi İstanbul, Kültür ve Turizm Merkezi İstanbul, Sanayi ve Ticaret Merkezi İstanbul, Doğal Özellikler Açısından İstanbul ve Çevre Sorunları Açısından İstanbul. Elde edilen bulgulara göre İstanbul’un güncel coğrafya ders kitaplarında yeterince ele alınmadığı anlaşılmıştır. İstanbul’un Türkiye için önemi düşünüldüğünde coğrafya ders kitaplarında daha kapsamlı olarak ele alınması sadece İstanbul’da yaşayan öğrenciler için değil tüm Türkiye’de yaşayanların eğitim ve öğretimi açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya, coğrafya eğitimi, İstanbul, ders kitabı

Makale Bilgisi

Geliş: 11 Kasım 2019

Düzeltilme: 1 Aralık 2019

Kabul: 29 Aralık 2019

Giriş

Türkiye’de ders kitapları, yazar(lar), editör, dil uzmanı, görsel tasarımcı, ölçme ve değerlendirme uzmanı, program geliştirme uzmanı, rehberlik uzmanı vb. niteliğindeki bir komisyon tarafından, ilgili mevzuat esas alınarak hazırlanan ve Milli Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (TTKB) tarafından inceleme ve değerlendirme işlemleri tamamlanarak okutulmasına karar verilen kitaplardır. TTKB, ders kitaplarını dört ana kriteri esas alarak değerlendirmektedir. Bunlar: “İçerik”, “Dil, anlatım ve üslup”, “Öğrenme, öğretme, ölçme ve değerlendirme”, “Teknik, tasarım ve düzenleme”. Ders kitaplarının içeriğinin öncelikle anayasa ve kanunlarla çelişmemesi, bilimsel olarak yeterli olması ve güncel öğretim programları ile bu programlardaki kazanımlara uygun olması gerekir. Yine içeriğin; ünite bazında dengeli, hedeflenen süre ile tutarlı, konu alanının özelliğine göre ön koşulluluk ve aşamalılık ilkesine uygun, disiplinler arası ve bütünsel bir yapıda, günlük hayatla ilişkili, ilgili yaş ve sınıf seviyesine uygun, öğrencinin hem bağımsız hem de işbirlikçi öğrenmesini destekleyici ve merak uyandırıcı olması beklenmektedir (TTKB, 2020). Ayrıca ders kitaplarında öğrencinin seviyesine ve gelişim özelliklerine uygun, doğru, anlaşılır, yalın bir dil ve anlatım kullanılmalıdır. Öğrenme yöntemleri ve stratejileri dikkate alınmalı ve üst düzey düşünme becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmelidir. Ders kitapları içindeki ölçme ve değerlendirme bölümlerinde, eğitimde ölçme ve değerlendirmenin ilke ve teknikleri dikkate alınmalı ve geleneksel ölçme ve değerlendirme tekniklerinin yanı sıra alternatif ölçme ve değerlendirme teknikleri de kullanılmalıdır. Son olarak da ders kitaplarının görsel ve içerik tasarımı, öğrenmeyi destekleyecek nitelikte olmalı ve öğrencilerin gelişim özelliklerine göre hazırlanmalıdır (TTKB, 2020).

Ders kitapları eğitim-öğretim sürecinin en önemli unsurlarından birisidir. Uzaktan eğitim, multimedya bilgisayarlar ve birçok yenilikçi teknolojik gelişmeye rağmen ders kitaplarının öğretim materyali olarak önemini koruduğu görülmektedir (Alves vd., 2013). Hatta bilginin her alanda hızla arttığı günümüz dünyasında gerekli temel kavram, bilgi ve becerilerin kazandırılması ve öğretim planlarının uygulanmasında ders kitapları yeni bir rol kazanmıştır. Ayrıca ders kitaplarının eğitim-öğretim sürecindeki bu önemli rolü devam etmekle birlikte, biçim ve içeriğinde önemli değişimler söz konusudur. Öğrenci merkezli ve yapılandırmacı yaklaşımın da etkisiyle ve de ders içeriklerinin daha ilgi çekici ve verimli hale getirilmesi amacıyla, özellikle ses, video, animasyon ile zenginleştirilmiş etkileşimli ders kitapları önemli hale gelmiştir. Bu kapsamda gelişen teknoloji ile birlikte interaktif eğitim ortamlarının da hayatımıza girmesi sonucunda elektronik ders kitapları kullanımı artmaya başlamıştır (Cirit, 2017).

Güncel coğrafya ders kitaplarında, 2005 yılından itibaren uygulanmaya başlayan ve Türk eğitim sisteminde köklü değişikliklere neden olan yapılandırmacı yaklaşımın etkisi görülür. Yapılandırmacı yaklaşımın etkisiyle 2005 yılından itibaren neredeyse tüm öğretim kademelerindeki programlar yenilenmiştir. Bu dönemde hazırlanmaya başlayan yeni coğrafya programlarında önceki dönemlerdeki katı bölgeselci yaklaşımlar terk edilmiş ve ortaöğretimdeki Türkiye Fiziki Coğrafyası, Türkiye Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası, Ülkeler Coğrafyası ve Genel Coğrafya gibi dersler programdan kaldırılmıştır. Dolayısıyla da tüm kademelerdeki derslerin adı “Coğrafya” olarak güncellenmiştir. Bu dönemde hazırlanan coğrafya öğretim programları da önceki dönemle kıyaslandığında, ünitelerden ve konulardan ziyade öğrenme alanlarını ve kazanımları esas almıştır. Yapılandırmacı ve sarmal bir müfredat tasarımının etkisi altında geliştirilen bu coğrafya ders programına göre de coğrafya ders kitapları hazırlanmıştır. Güncel coğrafya ders kitapları tüm öğretim kademelerinde Doğal Sistemler, Beşeri Sistemler, Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler ile Çevre ve Toplum başlıklı dört öğrenme alanından oluşmaktadır.

Coğrafya ders kitapları güncel coğrafi yaklaşımlardan da etkilenmiştir. Güncel coğrafya ders kitaplarında özellikle 2005 yılından önce Türkiye’deki coğrafya eğitiminin ana karakterini oluşturan katı bölgeselci coğrafya anlayışı yerine güncel ve spesifik mekânsal sorunlara ve bu sorunların nedenlerine odaklanan sistematik bir coğrafya öğretim yaklaşımı benimsenmiştir. Bu yaklaşım daha az bir içerikte bir coğrafi olayın bölgesi üzerinde durmaktadır. Bu nedenle de sistematik coğrafya, daha geniş bir ölçekte mekânsal bir yayılıma ve etkileşime sahiptir (Gersmehl, 1995; Taş, 2004). 2005 yılında hazırlanan coğrafya öğretim programı 2011, 2014 ve 2018’de revize edilerek bugünkü halini almıştır. Bazen ders kitabı yazarları ve coğrafya dersi öğretmenleri programlardaki bu değişiklikleri yeterince takip edememektedirler. Ancak İnce ve Özey (2018), Türkiye’de coğrafya dersi öğretim programlarındaki güncellemelerin giderek öğretmenler ve yazarlar tarafından daha iyi özümsemesinin hem daha nitelikli coğrafya ders kitaplarının hazırlanmasına hem de coğrafya eğitiminde niteliğin artmasına katkı sağladığını belirlemiştir.

Ders kitaplarının akademik çalışmalar için de kaynak olarak önemi giderek artmaktadır (Copeaux, 2006). Okullarda okutulmasına izin verilen ders kitapları, ülkenin eğitim politikalarını da yansıtmaktadır. Türkiye’nin ekonomik, sosyal, kültürel açıdan ve nüfus açısından en önemli ve en büyük kenti İstanbul’dur. Ayrıca dünyanın en önemli metropol kentlerinden biri olan İstanbul’un coğrafya ders kitaplarındaki yerinin belirlenmesi araştırmaya değer bir akademik çalışma olarak düşünülmüştür. Bu bağlamda İstanbul’un coğrafya ders kitaplarındaki yerinin belirlenmesi öğretim programlarının geliştirilmesi ve daha etkin ders kitaplarının hazırlanmasına ve Türkiye’deki güncel eğitim politikalarının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayabilir. Nitekim Türkiye’de ders kitapları Milli Eğitim Bakanlığı denetiminde, devletin genel eğilimlerini yansıtan önemli kaynaklardır (Doğan, 2011).

Yöntem

Bu çalışma doküman incelemesi yoluyla toplanan verilerin içerik analizine dayanmaktadır. Doküman incelemesi, çalışılacak konu ile ilgili yazılı veya basılı belgelerin analizine dayanır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Çoğunlukla da amaca yönelik kaynaklara ulaşmada ve elde edilecek verilerin belirlenmesinde tercih edilmektedir (Çepni, 2007). Araştırmanın evrenini Milli Eğitim Bakanlığı, Talim Terbiye Kurulu tarafından onaylanmış ve Türkiye’de tüm ortaöğretim kurumlarında okutulmakta olan güncel coğrafya ders kitapları oluşturmıştır.

Bu kapsamda 2018 yılında Devlet Kitapları tarafından basılan Bülent Akça editörlüğünde Alper Soyatlar, Bülent Akça, Halil Coşar, İsmail Solak ve Mehmet Karagöz’den oluşan bir komisyonun hazırladığı Ortaöğretim Coğrafya 9 Ders Kitabı; 2019 yılında Tutku Yayıncılık tarafından basılan, Ertan Aydın ve İhsan Yüksel tarafından hazırlanan Ortaöğretim Coğrafya 9 Ders Kitabı; 2018 yılında Devlet Kitapları tarafından basılan, Serhat Zaman editörlüğünde Kenan Türkez, Mutlu Karakoç, Nurullah Balşen, Tolga Pektaş ve İsmail Özdoğan’dan oluşan bir komisyon tarafından hazırlanan Ortaöğretim Coğrafya 10 Ders Kitabı; Ada Matbaacılık tarafından 2019 yılında basılan, Mehmet Baranaydın, Yusuf Aydın ve Gülten Tekbaş’ın yayına hazırladığı Ortaöğretim Coğrafya 10 Ders Kitabı; 2019 yılında Devlet Kitapları tarafından basılan, Serhat Zaman editörlüğünde Kenan Türkez, Mutlu Karakoç, Nurullah Balşen ve Tolga Pektaş’tan oluşan bir komisyon tarafından hazırlanan Ortaöğretim Coğrafya 11 Ders Kitabı; Ada Matbaacılık tarafında 2018 yılında basılan, Mehmet Baranaydın, Yusuf Aydın ve Gülten Tekbaş’ın yayına hazırladığı Ortaöğretim Coğrafya 11 Ders Kitabı ve 2019 yılında Devlet Kitapları tarafından basılan, Cemalettin Şahin ve Ahmet Emrah Siyavuş editörlüğünde Cem Erdebil, Raşit Düzgün, Ramazan Bıçaklı, Zübeyde Güzel ve Emine Bozbıyık’tan oluşan bir komisyon tarafından hazırlanan Ortaöğretim Coğrafya 12 Ders Kitabı incelenmiştir. Bu ders kitapları günümüzde Türkiye’deki tüm ortaöğretim kurumlarındaki coğrafya derslerinde okutulan coğrafya ders kitaplarıdır. Araştırmada ele alınan ders kitapları metin içinde 9-A, 9-B, 10-A, 10-B, 11-A, 11-B, 12 şeklinde kodlarla gösterilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Çalışma Kapsamında Analiz Edilen Ders Kitapları

Kodu	Ders Kitabının Adı	Yazar(lar)ı	Yılı	Yayınevi
9-A	Coğrafya 9 Ders Kitabı	Alper Soyatlar, Bülent Akça, Halil Coşar, İsmail Solak ve Mehmet Karagöz	2018	Devlet Kitapları
9-B	Coğrafya 9 Ders Kitabı	Ertan Aydın, İhsan Yüksel	2019	Tutku Yayınları
10-A	Coğrafya 10 Ders Kitabı	Kenan Türkez, Mutlu Karakoç, Nurullah Balşen, Tolga Pektaş ve İsmail Özdoğan	2018	Devlet Kitapları
10-B	Coğrafya 10 Ders Kitabı	Mehmet Baranaydın, Yusuf Aydın ve Gülten Tekbaş	2019	Ada Matbaacılık
11-A	Coğrafya 11 Ders Kitabı	Kenan Türkez, Mutlu Karakoç, Nurullah Balşen, Tolga Pektaş	2019	Devlet Kitapları
11-B	Coğrafya 11 Ders Kitabı	Mehmet Baranaydın, Yusuf Aydın ve Gülten Tekbaş	2018	Ada Matbaacılık
12	Coğrafya 12 Ders Kitabı	Cem Erdebil, Raşit Düzgün, Ramazan Bıçaklı, Zübeyde Güzel, Emine Bozbıyık	2019	Devlet Kitapları

Dokümanların analizinde NVivo 12 Plus programı kullanılmıştır. Öncelikle ders kitaplarının içinde İstanbul kelimesi geçen tüm metinler taranmıştır. Taramalar tamamlandıktan sonra gözden kaçabilme olasılığı gözetilerek ders kitapları baştan sonra okunarak gözden geçirilmiştir. Ayrıca coğrafya ders kitaplarında Türkiye’nin diğer il

isimlerinin de kaç kez kullanıldığı taranmıştır. Tarama sonucunda 4769 kelimenin Türkiye’nin il adları ile ilgili olduğu belirlenmiştir. Bu il isimlerinin yaklaşık % 9’u İstanbul kelimesine aittir.

Tablo 2. Coğrafya Ders Kitaplarında Türkiye’nin İl İsimlerinin Sayı ve Oranları

İl isimleri	Kelime sayısı	%	İl isimleri	Kelime sayısı	%
1 İstanbul	433	9,0795	42 Artvin	39	0,8178
2 Ankara	293	6,1438	43 Bitlis	39	0,8178
3 İzmir	197	4,1308	44 Amasya	38	0,7968
4 Konya	165	3,4598	45 Edirne	38	0,7968
5 Antalya	139	2,9147	46 Muş	38	0,7968
6 Bursa	139	2,9147	47 Uşak	38	0,7968
7 Erzurum	106	2,2227	48 Ordu	37	0,7758
8 Çanakkale	103	2,1598	49 Bingöl	37	0,7758
9 Kocaeli (İzmit)	97	2,0340	50 Ardahan	36	0,7549
10 Van	96	2,0130	51 Kütahya	36	0,7549
11 Adana	90	1,8872	52 Çorum	36	0,7549
12 Mersin	86	1,8033	53 Adıyaman	35	0,7339
13 Muğla	85	1,7823	54 Isparta	35	0,7339
14 Balıkesir	75	1,5727	55 Bartın	34	0,7129
15 Kayseri	75	1,5727	56 Giresun	34	0,7129
16 Eskişehir	73	1,5307	57 Niğde	33	0,6920
17 Zonguldak	72	1,5098	58 Sinop	33	0,6920
18 Samsun	70	1,4678	59 Nevşehir	32	0,6710
19 Manisa	69	1,4468	60 Kırşehir	30	0,6291
20 Rize	69	1,4468	61 Siirt	30	0,6291
21 Şanlıurfa	68	1,4259	62 Iğdır	30	0,6291
22 Kars	66	1,3839	63 Kahramanmaraş	29	0,6081
23 Ağrı	64	1,3420	64 Aksaray	27	0,5662
24 Aydın	64	1,3420	65 Karaman	26	0,5452
25 Batman	60	1,2581	66 Tokat	26	0,5452
26 Gaziantep	58	1,2162	67 Tekirdağ	25	0,5242
27 Sakarya (Adapazarı)	57	1,1952	68 Düzce	24	0,5033
28 Sivas	56	1,1743	69 Çankırı	23	0,4823
29 Diyarbakır	55	1,1533	70 Kırklareli	22	0,4613
30 Trabzon	52	1,0904	71 Osmaniye	22	0,4613
31 Karabük	50	1,0484	72 Bayburt	21	0,4403
32 Elazığ	48	1,0065	73 Afyon	20	0,4194
33 Denizli	47	0,9855	74 Bilecik	20	0,4194
34 Yozgat	46	0,9646	75 Gümüşhane	20	0,4194
35 Erzincan	46	0,9646	76 Şırnak	20	0,4194
36 Malatya	43	0,9017	77 Kırıkkale	20	0,4194
37 Kastamonu	41	0,8597	78 Tunceli	20	0,4194
38 Mardin	41	0,8597	79 Hakkari	19	0,3984
39 Bolu	41	0,8597	80 Kilis	16	0,3355
40 Hatay (Antalya)	41	0,8597	81 Yalova	15	0,3145
41 Burdur	40	0,8388		4769	100

Ardından İstanbul ile ilgili tüm metinlerle ilgili kodlar oluşturulmuştur. Birbiri ile ilişkili kodlar birleştirilerek kategoriler belirlenmiştir. Coğrafya biliminin temel araştırma konuları da dikkate alınarak belirlenen kategoriler her iki araştırmacı tarafından teyit edilmiştir. Araştırma şu temel sorulara cevap aramıştır:

Türkiye’deki güncel coğrafya ders kitaplarında İstanbul ne ölçüde ele alınmıştır?

Türkiye’deki güncel coğrafya ders kitaplarında İstanbul’dan bahseden bölümler hangi alt kategoriler altında toplanabilir?

Bu ana temalara ilişkin başlıkların altında ders kitaplarındaki ortak bilgi, düşünce ve yorumlara yer verilmiştir.

Ayrıca metin içinde ilgili ders kitaplarından alıntılar da kullanılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Güncel coğrafya ders kitaplarından içerik analizi sonucunda elde edilen bulgular 6 farklı kategori altında toplanmıştır. Bu kategoriler şunlardır: Nüfus ve Yerleşmenin Yoğun Olduğu İstanbul, Ulaşım Merkezi İstanbul, Kültür ve Turizm Merkezi İstanbul, Sanayi ve Ticaret Merkezi İstanbul, Doğal Özellikler Açısından İstanbul ve Çevre Sorunları Açısından İstanbul.

Nüfus ve Yerleşmenin Yoğun Olduğu İstanbul

Coğrafya ders kitaplarında İstanbul, birçok açıdan öne çıkan bir şehir olmakla beraber, en fazla Türkiye’de nüfusun en yoğun olduğu şehir olarak incelenmiştir. İstanbul’da nüfusun fazla olmasının temel nedeni olarak da eşsiz bir coğrafi konuma sahip olması gösterilmiştir. Bu kapsamda deniz kıyısında olması, iklim şartlarının elverişli olması, İstanbul Boğazı’na sahip olması, ulaşımın gelişmiş olması, sanayi faaliyetlerinin ve iş olanaklarının fazla olması ve tarih boyunca bir yerleşim alanı olması gibi özellikler İstanbul’da nüfusun artmasında etkili olmuştur. Ayrıca İstanbul Türkiye’de en fazla göç alan şehirdir. Yine İstanbul, nüfus miktarı bakımından en fazla göç veren il olma özelliğine sahiptir.

Ders kitaplarında İstanbul’un diğer nüfus özellikleri arasında göç konusu en fazla üzerinde durulan konudur. Yine göç konusu coğrafya ders kitaplarında net göç oranı, net göç hızı gibi bilimsel kavramlar çerçevesinde ele alınmıştır. Coğrafya ders kitaplarında göçün özellikle mekânsal etkilerine vurgu yapılmıştır. Bu kapsamda özellikle kentsel alanda yaşanan alt yapı sorunlarına, trafik sorununa, çarpık kentleşmeye, çevre sorunlarına ve göçe bağlı sosyal problemlere dikkat çekilmiştir. Çarpık kentleşmenin sosyal tesislerin ve eğitim kurumlarının yetersiz kalmasına neden olduğu belirtilmiştir. Plansız şehirleşmenin önlenmesine yönelik bir çözüm olarak da kentsel dönüşüm uygulamaları öne çıkarılmıştır (10-A). Şehir nüfusunun kır nüfusundan, erkek nüfusunun da kadın nüfusundan fazla olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu kapsamda kadın- erkek eşitliği bağlamında 2015 yılında İstanbul’da düzenlenen Toplumsal Cinsiyet Adaleti Kongresi gibi etkinliklere ders kitaplarında yer verilmiştir (10-A). Göçün olumsuz sonuçları ders kitaplarında konunun ana temasını oluşturmaya rağmen göç sonucunda oluşan çok kültürlü yapının kültürel etkileşimi artırdığına ve sosyal gelişimi olumlu yönde etkilediğine de temas edilmiştir (10-B). Nüfus kategorisinde İstanbul’un nüfus projeksiyonlarına da yer verilmiştir. Bu kapsamda 2023 yılında İstanbul’un nüfusunun 16,6 milyona çıkacağı tahmin edilmiştir.

Nüfus ve göç konusunda İstanbul şehrine olan eğitim göçü, nüfusun eğitim durumu, eğitim kurumlarının dağılımı ve alt yapısının pek fazla ele alınmadığı gözlenmiştir. Oysaki 206 üniversitenin yer aldığı ülkemizde bu üniversitelerin 57’si (% 27,6) tek başına İstanbul ilinde yer almaktadır (YÖK, 2020). Bu üniversite sayısı beraberinde 1.834.000 civarında bir öğrenci kitlesini İstanbul iline taşımış, ilin eğitim, kültür ve sosyal hayatına etkiye bulunmaktadır.

Coğrafya ders kitaplarında İstanbul’un yerleşme özelliklerine ilişkin önemli bilgilere de yer verilmiştir. Özellikle İstanbul’un dünyanın en eski yerleşim alanlarından biri olduğuna vurgu yapılmıştır. Yarımburgaz mağarasının İstanbul’daki en eski yaşam izlerinin gözlemlendiği yer olduğuna ve özellikle de Yenikapı kazıları sonucunda şehirdeki yerleşmenin tarihinin oldukça eskilere dayandırılabilmesine vurgu yapılmıştır. Ortaçağda dünyadaki şehir sayısının ve şehir nüfusunun arttığına bu dönemde başta Roma olmak üzere İstanbul, Bağdat ve Pekin gibi şehirlerin dünyanın en büyük şehirleri arasında yer aldığına değinilmiştir. Yine İstanbul’un uzun yıllar bir yönetim merkezi olduğuna vurgu yapılmıştır. Coğrafya ders kitaplarında şehirlerin fonksiyonel özellikleri açıklanırken İstanbul’un çok fonksiyonlu yapısına dikkat çekilmiştir. Birçok şehrin gelişiminde bir ya da iki fonksiyon etkili iken İstanbul’un gelişiminde çok sayıda etkenin birlikte rol oynadığına vurgu yapılmıştır. İstanbul bir sanayi şehri olmanın yanı sıra; liman, ticaret, ulaşım, turizm, kültür, finans, eğitim ve sağlık şehri olarak da değerlendirilmiştir. Yine İstanbul’un gelecekte küresel etki alanına sahip şehirlerden biri olacağından söz edilmiştir (11-A). Ayrıca İstanbul ve yakın çevresi; sanayi, ticaret, liman ve turizm gibi etkinliklerin yoğun olduğu bir bölge olduğundan farklı bölge tanımları içinde karma yapılı bir bölge olarak tasnif edilmiştir (9-B).

Ulaşım Merkezi İstanbul

Asya’yı Avrupa’ya; Karadeniz’i Marmara ve Ege Denizi’ne bağlayan İstanbul ve Çanakkale boğazları ulaşım açısından son derece stratejik bir role sahiptir. Ders kitaplarında da ulaşım başlığı altında öne çıkan ana tema bu stratejik konum özelliğidir. Boğazlar üzerindeki hâkimiyetin tarihsel seyri de ders kitaplarında anlatılmaktadır. Bu kapsamda boğazların hakimiyetinin İstanbul’un Fethi’yle Osmanlı’ya geçtiği, Lozan Antlaşması’na kadar Osmanlı hâkimiyetinde kaldığı, Lozan Antlaşması’yla Türkiye’nin boğazlar üzerindeki söz hakkının kısıtlanmış

olduğu ancak 1936'da imzalanan Montreux Boğazlar Sözleşmesi'yle hakimiyetin tekrar Türkiye Cumhuriyeti yönetimine geçtiği anlatılmıştır (12). 2016 yılında İstanbul Boğazı'ndan yaklaşık 43 000 geminin geçtiği ifade edilmiştir (10-A). İstanbul Boğazı'nın dünyanın en dar ve de en işlek su yollarından biri olduğu belirtilmiştir. İstanbul Boğazı'nın en dar yerinin Anadolu Hisarı ile Rumeli Hisarı arasında 698 metre; en geniş yerinin ise kuzeyde Anadolu Feneri ile Türkeli Feneri arasında 3600 metre olduğu, İstanbul Boğazı'nın derinliğinin 30 ile 110 metre arasında değiştiği belirtilerek İstanbul Boğazı detaylı olarak tanımlanmıştır. Ek olarak İstanbul Boğazı'nın deniz ulaşımında olduğu gibi üzerine inşa edilen köprüler sayesinde Avrupa ve Asya arasındaki transit kara yolu ticaretinde de önem arz ettiği anlatılmıştır. Bu bağlamda 15 Temmuz 2016'daki darbe girişimi esnasında köprüde hayatını kaybedenlerin anısına daha önceden Birinci Köprü ya da Boğaziçi Köprüsü olarak adlandırılan köprünün adının 15 Temmuz Şehitler Köprüsü olarak değiştirildiğinden söz edilmiştir (11-A). Coğrafya ders kitaplarında başta Ambarlı limanı olmak üzere İstanbul'daki limanlar, ihracat ve ithalatta Türkiye'nin âdeta dünyaya açılan kapıları olarak nitelendirilmiştir. Konteyner taşımacılığında %37'lik payla İstanbul Ambarlı Limanı'nın başı çektiğine, İzmir, Mersin ve İstanbul Haydarpaşa limanlarının da konteyner taşımacılığında önemli olduğuna vurgu yapılmıştır (12).

Ders kitaplarında geçmişten günümüze İstanbul'da inşa edilen önemli ulaşım projelerine yer verilmiş olmakla beraber, özellikle büyük ölçekli güncel ulaşım projeleri ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda havacılık tarihinde İstanbul'un yerinden söz edilmiş ve ilk ticari uçuşların İstanbul-Eskişehir-Ankara hattında, ilk yurt dışı seferinin de 1947'de Ankara-İstanbul-Atina hattında gerçekleştirilmiş olduğu anlatılmıştır. Yine Türkiye'de denizcilik alanındaki ilk çalışmalarının da İstanbul'da başladığı belirtilmiştir. Özellikle güncel ulaşım projeleri çeşitli görseller, haritalar, yazılı ve görsel medyadaki aktüel haberlerin yardımıyla anlatılmıştır. Bu projelerin başında da Kanal İstanbul Projesi gelir.

Kanal İstanbul Projesine ders kitaplarında tamamıyla olumlu bir yaklaşım söz konusudur. Projenin İstanbul için gerekliliği detaylı olarak anlatılmıştır. Kanal İstanbul Projesi'nin genel amacının Boğaz trafiğini rahatlatarak karşılaşılabilecek riskleri azaltmak olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla İstanbul Boğazından yılda ortalama 50 000 geminin geçtiği ve bunların %20'sinin tehlikeli madde taşıdığı ve deniz trafiğindeki yoğunluk nedeniyle de boğazın büyük risklerle karşı karşıya olduğu anlatılmıştır. Ayrıca Kanal İstanbul Projesinin İstanbul Boğazı'na bir alternatif olduğundan ve Türkiye'nin uluslararası ticari hacmini artırarak deniz trafiğini rahatlatacağından söz edilmiştir. Ayrıca projeyle ilgili detaylı bilgilendirme yapılmıştır. Kanalın uzunluğunun 40-45 km, genişliğinin yüzeyde 145-150 m., taban genişliğinin yaklaşık 125 m. ve suyun derinliğinin de 25 m. olacağı anlatılmıştır. Kanalın yakınına yeni bir kentin de kurulacağından söz edilmiştir. 5 yılda tamamlanması planlanan proje kapsamında kanal kazısından çıkan malzemeler ile de toplam 3 adet ada yapılacağı da belirtilmiştir. Ayrıca proje güzergâhının Avcılar, Küçükçekmece, Başakşehir ve Arnavutköy'den geçtiği belirtilerek haritalarla gösterilmiştir (10-B). Projenin İstanbul'un ticaret ve turizm faaliyetlerini de olumlu yönde etkileyeceğinden ve kanalın Türkiye'nin jeopolitik önemini artıracığından söz edilmiştir.

Coğrafya ders kitaplarında İstanbul'daki Atatürk ve Sabiha Gökçen havalimanları, ayrıca yeni havalimanı (İstanbul Havalimanı) ile ilgili de detaylı bir anlatım söz konusudur. İstanbul Havalimanı'nın dünyanın en büyük havalimanlarından biri olacağı, yılda yaklaşık 150 milyon yolcuya ev sahipliği yapacağı, başta turizm ve ticaret olmak üzere ülke ekonomisine büyük katkı sağlayacağı ve Türkiye'nin önemini artıracığı anlatılmıştır. Yine Atatürk Havalimanı'nın yoğunluğu ve kapasite yetersizliği nedeniyle yapılmasının bir zaruret haline geldiğinden söz edilerek Karadeniz sahilinde Terkos Gölü'ne yakın Arnavutköy-Göktürk-Çatalca kavşağındaki 77 kilometrekarelik alana yapıldığından söz edilmiştir.

Ders kitaplarında detaylı olarak anlatılan diğer bir ulaşım projesi de İstanbul Boğazı'nın altına yapılan Marmaray Tüp Geçidi ve Avrasya Tüneli projesidir. Avrasya Tüneli, dünyada deniz altından geçen iki katlı ilk kara yolu tüneli olarak tanımlanmıştır. İstanbul'da Kazlıçeşme-Göztepe hattında hizmet veren Avrasya Tüneli'nin, toplamda 14,6 km. bir güzergâhı kapsadığı, 5,4 km.'lik bölümünün deniz altından geçtiği gibi detaylı bilgilere yer verilmiştir. Tünelin trafik yoğunluğunu önemli ölçüde azaltacağından, yolculuk süresini kayda değer miktarda kısaltacağından ve de ulaşımı daha güvenli ve konforlu hâle getireceğinden söz edilmiştir (9-A). Ayrıca projenin çevre ve gürültü kirliliğinin azalmasına da katkı sağlayacağı ifade edilmiştir.

Coğrafya ders kitaplarında Osmangazi Köprüsü ve İstanbul- İzmir Otoyolu Projesi de Türkiye ölçeğinden üzerinde önemle durulan bir projedir. Osmangazi Köprüsü ile İzmit Körfezi'nin etrafını dolaşmaya gerek kalmadan körfezin iki yakası arasındaki ulaşımın daha kolay ve hızlı bir şekilde gerçekleştiğinden söz edilmiştir

(9-A). Ayrıca İstanbul'un son dönemde faaliyete geçen önemli projeleri arasında İstanbul-Ankara yüksek hızlı tren hattı projesi de ders kitaplarında anlatılmıştır. Ayrıca İstanbul'un stratejik bir enerji güzergâhı olduğundan ve boru hatları bağlamında da önemli bir konuma sahip olduğundan bahsedilmiştir.

Kültür ve Turizm Merkezi İstanbul

İstanbul, Türkiye'deki en eski yerleşim alanlarından birisidir. Küçükçekmece'deki Yarımburgaz Mağarası; Samsun'daki Tekkeköy, Antalya'daki Karain ve Beldibi mağaraları gibi Türkiye'nin en eski yerleşim alanlarından birisidir (11-A). Ayrıca ders kitaplarında Yenikapı da İstanbul'daki neolitik dönem yerleşmeleri arasında gösterilmiştir (11-B). Yine İstanbul'un Roma, Bizans ve Osmanlı'ya başkentlik yapması da şehrin tarihi ve kültürel mirasının zengin haline gelmesine neden olmuştur. Bu nedenle İstanbul dünyada en fazla turist çeken şehirler arasında gösterilmektedir. Turistlerin en fazla ilgi gösterdiği yapılara Topkapı Sarayı, Ayasofya ve Sultanahmet Camii örnek gösterilmiştir. İstanbul'un en önemli turistik alanlarından biri de İstanbul Boğazı'dır. Dünya'da fiyort denince Norveç'in, Pisa Kulesi denince İtalya'nın akla gelmesi gibi İstanbul ve Çanakkale boğazları denince Türkiye'nin akla geldiği ve de boğazların adeta Türkiye'yi sembolize ettiği ifade edilmiştir (12). Ders kitaplarında İstanbul'un Türkiye'de en fazla ziyaret edilen şehir olduğu belirtilmiştir. Ayrıca İstanbul'da kruvaziyer turizmi, kongre turizmi ve golf turizmi gibi nitelikli turist çekebilecek alternatif turizm faaliyetlerine dikkat çekilmiştir. Ayrıca İstanbul'daki tarihi alanların önemli bir kısmının Unesco Dünya Miras listesinde yer aldığı belirtilmektedir. Ek olarak İstanbul'un Unesco Yaratıcı Şehirler Ağına da dâhil olduğuna vurgu yapılmıştır (12).

Sanayi ve Ticaret Merkezi İstanbul

Ders kitapları incelendiğinde, Türkiye'deki çoğu sanayi ürününün üretiminde İstanbul'un öne çıktığı görülür. Özellikle pamuklu, yünlü ve ipekli dokuma sanayi, deri sanayi, mobilyacılık, ilaç sanayi, seramik ve cam sanayi, kimya sanayi, otomotiv sanayi, traktör ve tarım aletleri sanayi, gemi ve yat sanayi ile beyaz eşya sanayisine vurgu yapılmıştır. İstanbul birçok sanayi dalında da öncü bir rol üstlenmiştir. Bu kapsamda 1954 yılında Türkiye'de ilk otomotiv tesisinin İstanbul Tuzla'da montaj üretime bağlı olarak kurulması, 1934 yılında ilk cam fabrikasının İstanbul Beykoz'da kurulması örnek olarak verilmiştir. Türkiye'de en önemli tersaneler, İstanbul ile İzmit arasında yer almaktadır. İstanbul'da enerji üretimi de ders kitaplarında yer almıştır. İstanbul'da enerji çalışmalarının 1962 yılında Küçükçekmece'de (İstanbul) kurulan araştırma reaktörü ile başladığına yer verilmiştir. Özellikle de doğal gaz ile elektrik elde edilen Ambarlı Termik Santrali öne çıkmıştır. Ayrıca rüzgâr ve biyokütle santrallerine dikkat çekilmiştir.

Coğrafya ders kitaplarında İstanbul'daki ticari faaliyetlere de vurgu yapılmıştır. İstanbul Boğazı'nın ticari faaliyetler açısından stratejik önemi öne çıkmıştır. Bu kapsamda Hazar Denizi, Rusya ve Kazakistan petrollerinin Avrupa'ya taşınmasında kilit bir role sahip olan İstanbul Boğazı'ndan 2016 yılı verilerine göre günlük ortalama 2,4 milyon ton varil petrol taşındığı belirtilmiştir. Yılda ortalama 50.000'in üzerinde geminin geçiş sahası olan İstanbul Boğazı'nın dünya petrollerinin taşınması için önemli bir koridor olduğu anlatılmıştır (12). Ayrıca İstanbul, Türkiye'de iç ticaretin de merkezi durumundadır. Bu bağlamda her yıl düzenlenen fuarların önemi vurgulanmaktadır. Yine İstanbul, Türkiye'nin en önemli finans merkezi olarak da öne çıkmıştır.

İstanbul Boğazı, balık göç yolları üzerinde yer aldığı için de balıkçılık İstanbul'daki önemli bir ekonomik faaliyet olarak değerlendirilmiştir. İstanbul çevresindeki tarımsal faaliyetlere ders kitaplarında yeterince yer verilmemiştir. İstanbul'un manda üretiminde Samsun ve Diyarbakırla beraber önemli bir yere sahip olduğu ifade edilmiştir (11-B).

Doğal Özellikler Açısından İstanbul

Ders kitaplarında İstanbul'un fiziki coğrafya özellikleri bağlamında en fazla üzerinde durulan konu, İstanbul Boğazı'dır. Ayrıca ders kitaplarında İstanbul'un en önemli doğal zenginlik kaynağı olarak İstanbul Boğazı'na vurgulanmaktadır. Boğazın uzunluğu, en dar ve en geniş yerleri gibi detaylı anlatımlara yer verilmiştir. Kuaterner döneminde Egeid karasının çökmesi, eski bir akarsu yatağı olan İstanbul ve Çanakkale boğazlarının sular altında kalması ve Karadeniz'in bir göl olmaktan kurtulması bağlamında İstanbul Boğazının oluşumu anlatılmıştır. Ayrıca İstanbul ve Çanakkale boğazları ria kıyı tipine, Büyükçekmece ve Küçükçekmece lagünleri de limanlı kıyılara örnek olarak gösterilmiştir (10 A). Ayrıca Karadeniz'den Marmara Denizi'ne doğru bir üst akıntının ve Marmara Denizi'nden Karadeniz'e doğru ise bir dip akıntının varlığından söz edilerek İstanbul Boğazı'nın balık göç yolları üzerinde bulunduğu ve balıkçılık açısından önemli bir yer olduğu belirtilmiştir.

Yine ders kitaplarında İstanbul'un elverişli iklim koşullarına değinilmekte, bu elverişli iklim koşullarının

bölgedeki yoğun nüfusun önemli nedenlerinden biri olduğu vurgulanmaktadır.

Çevre Sorunları Açısından İstanbul

Coğrafya ders kitaplarında İstanbul, çevre sorunlarının önemli bir adresi olarak gösterilmektedir. Özellikle de İstanbul Boğazı'nda yaşanan tanker kazalarına dikkat çekilmiştir. 15 Kasım 1979'da Independenta ve Evriali adlı tankerlerin çarpışması sonucu 95 bin ton petrolün İstanbul Boğazı'na dökülmesi ile Boğaz'da oluşturduğu kirlilik ve 13 Mart 1994'de Nassia adlı tanker ile Shipbroker adlı kuru yük gemisinin İstanbul Boğazı'nda çarpışması sonucu büyük bir yangın çıkması ve kazada 30 kişi hayatını kaybetmesi, yangının günlerce sürmesi ve İstanbul için oluşturduğu ciddi tehdit ve büyük çevre kirliliği (11 A) ders kitaplarında örnek olarak gösterilen tanker kazalarıdır. 27 kişinin öldüğü ve 12 kişinin kaybolduğu ve de bu kaybolan kişilerin daha sonra bulunamadığı Ümraniye'deki Hekimbaşı Çöplüğünde 1993'te meydana gelen patlama örnek gösterilerek (11 A), atık su ve katı atık (çöp) arıtma tesislerinin şehir için önemi vurgulanmaktadır.

Çevre sorunları teması altında İstanbul'da zaman zaman yaşanan ekstrem hava olaylarına yer verilmiştir. 04-14 Mart 1987 tarihleri arasında aralıksız olarak meydana gelen kar yağışı sonucunda bazı bölgelerde kar kalınlığının bir metreyi geçtiği, İstanbul halkının bu süre boyunca işlerine gidemediği, ulaşımın aksadığı ve buna bağlı olarak İstanbul'da temel tüketim mallarının fiyatlarının yükseldiği bu olaylara örnek olarak verilmiştir (12 A). Yine ders kitaplarında yıllık hava kirliliği raporlarına atıf yapılarak İstanbul, hava kirliliğinin fazla olduğu şehirler arasında gösterilmiştir (9 A).

Tartışma ve Sonuç

Güncel coğrafya ders kitaplarında İstanbul'un yerinin incelendiği bu çalışmada coğrafya biliminin inceleme alanları esas alınarak nüfustan eğitime, sanayiden turizme birçok konuda inceleme yapılmıştır. Bu inceleme sonucunda önemli sonuçlara ulaşılmıştır.

Nüfus ve yerleşme konusu ders kitaplarında İstanbul ile ilgili üzerinde en fazla durulan konuların başında gelmektedir. Şehrin nüfus özellikleri detaylı olarak açıklanmıştır. İstanbul'da nüfusun hızla artmaya devam ettiği ve bu durumun birçok problemi de beraberinde getirdiğine vurgu yapılmıştır. Bu kapsamda İstanbul'un nüfus projeksiyonlarına yer verilmiş ve 2023'te şehrin nüfusunun 16,6 milyona ulaşacağı tahmin edilmiştir. Ancak İstanbul'daki nüfus artışının ve de İstanbul'a yönelik göçün nasıl önlenebileceği konusunda öğrencileri düşünmeye ve tartışmaya yönlendirebilecek bir içerik yeterince oluşturulamamıştır. Ders kitaplarında göçün mekânsal etkileri detaylı olarak anlatılmıştır. Özellikle çarpık kentleşmeyi önlemeye dönük bir çalışma olarak kentsel dönüşümüne vurgu yapılmıştır. Ancak kentsel dönüşüm konusundaki mevcut durum yeterince açıklanmamıştır. Ayrıca kentsel dönüşüm konusu İstanbul'da muhtemel bir deprem ile ilişkilendirilmemiş ve esasen İstanbul'da deprem konusuna ders kitaplarında değinilmemiştir.

Coğrafya ders kitaplarında İstanbul'da nüfusun eğitim durumu, eğitim kurumlarının dağılımı ve alt yapısı, üniversitelerin ve öğrencilerinin sayısı ve bunların İstanbul'un ve Türkiye'nin eğitim, kültür ve sosyal hayatına etkisi hakkında yeterli bilgiler bulunmamaktadır. Bu konuda daha detaylı bilgilerin yer alması önem arz etmektedir.

İstanbul'da Yenikapı kazıları sonucunda şehrin tarihinin oldukça eskilere dayandığının belirlendiğine temas edilmiştir. Yenikapı kazıları İstanbul'un şehir tarihinin, 8500 yılı aşan bir geçmişe sahip olduğunu ortaya koymuştur (Bozdoğan vd., 2013). Ancak bu yeni durumun şehrin kültür ve turizm faaliyetlerinde ne anlama geldiği konusunda öğrencileri düşünmeye sevk edecek yönlendirmelere gereksinim vardır.

Coğrafya ders kitaplarında ulaşım bakımından İstanbul'un stratejik konum avantajına kuvvetli bir vurgu söz konusudur. Boğazlardaki hâkimiyet mücadelesinin tarihsel gelişimine ders kitaplarında temas edilmiştir. Bu bağlamda 1936'da imzalanan Montreux Boğazlar Sözleşmesi'yle hâkimiyetin Türkiye Cumhuriyeti yönetimine geçtiği anlatılmıştır. Ayrıca ders kitaplarında Kanal İstanbul projesi detaylı olarak anlatılmasına rağmen, Türkiye'de güncel bir tartışma konusu olan projenin Montreux Boğazlar Sözleşmesi'yle ilişkisine bir temas söz konusu değildir. Ders kitaplarında Kanal İstanbul projesi tamamıyla projenin avantajları çerçevesinde ele alınmıştır. Bu kapsamda projenin İstanbul Boğazı'ndaki trafiği rahatlatacağı, boğazdaki muhtemel tanker kazalarının ortaya çıkarabileceği riskleri azaltacağı, Türkiye'nin ticaret ve turizm faaliyetlerine olumlu etki edeceği ve Türkiye'nin jeopolitik önemini artıracığı anlatılmıştır. Ancak projenin muhtemel riskleri ve bu risklere karşı ne gibi önlemler alınacağı konusuna ders kitaplarında yer verilmemiştir. Ders kitaplarında geçmişten günümüze İstanbul'da inşa edilen önemli ulaşım projelerine yer verilmiş olmakla beraber, özellikle büyük ölçekli güncel ulaşım projeleri ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. Yeni havalimanının dünyanın en büyük

havalimanlarından bir olacağı, başta turizm ve ticaret olmak üzere ülke ekonomisine büyük katkı sağlayacağı ve Türkiye'nin stratejik önemini artıracığı anlatılmıştır. Yine bu bağlamda Marmaray, Avrasya Tüneli, Osmangazi Köprüsü, İstanbul- İzmir Otoyolu ve yüksek hızlı tren gibi büyük ölçekli projelere geniş yer ayrılmıştır.

Ders kitaplarında İstanbul'un Türkiye'de en fazla ziyaret edilen şehir olduğu belirtilmiştir. Nitekim 2019 yılı Aralık sonu itibarıyla İstanbul'a gelen yabancı ziyaretçi sayısı 14.906.663' tür. Türkiye'ye gelen turist sayısı ise 45.058.286'dır. Dolayısıyla Türkiye'ye gelen turist sayısının yaklaşık % 33,1'inin İstanbul'u ziyaret ettiği görülmektedir (İstanbul İl Kültür ve Turizm Müd., 2019). İstanbul'un tarihi ve kültürel mirası ders kitaplarında yeterince detaylandırılmamıştır. Topkapı Sarayı, Ayasofya ve Sultanahmet Camii dışındaki tarihi ve kültürel zenginlikler anlatılmamıştır. İstanbul'un Roma, Bizans ve Osmanlı'ya başkentlik yapmasının ortaya çıkardığı çok kültürlü yapı yeterince örneklendirilmemiştir. İstanbul'un turistik alanları içinde öncelikle İstanbul Boğazı'nın önemi ders kitaplarında vurgulanmıştır. Üniversite öğrencilerine yönelik başka bir çalışmada da katılımcıların büyük çoğunluğu, İstanbul'da turizm potansiyelinin ana unsuru olarak İstanbul Boğazı'na işaret etmiştir (Sağdıç, 2014). Ayrıca yerli ve yabancı birçok ziyaretçinin İstanbul sempatisi Boğaz turunda başlamaktadır. Sarayları, köşkları, tarihi yalıları, köprüleri, koruları ve daha birçok doğal ve kültürel zenginlikleri ile İstanbul Boğazı her turist için unutulmaz bir deneyimdir. Yine katılımcıların önemli bir kısmı zengin tarihsel mekânlardan ziyade doğal miras unsurlarına daha fazla ilgi göstermişlerdir. Çünkü kent içindeki doğal miras öğeleri insan yapımı kültürel miras öğelerine göre daha pozitif algılar oluşturmaktadır (Quercia vd., 2014). Bu nedenle de şehrin her türlü değerinin korunması, geliştirilmesi ve gelecek nesillere aktarılması için daha fazla doğa odaklı çalışmalara ve çevre eğitime gereksinim vardır (Priego vd.,2008).

Ders kitaplarında Türkiye'de turizmin en önemli problemlerinden biri olan nitelikli turist sorunun çözümü adına İstanbul'da kruvaziyer turizmi, kongre turizmi ve golf turizmi gibi alternatif turizm faaliyetlerine dikkat çekilmiştir. Nitekim günümüzde nispi olarak turist sayısı ve turizm gelirlerinde artış olmasına rağmen Türkiye'nin dünya turizm pastasından aldığı pay azalmaktadır. Ayrıca Türkiye deniz, kum, güneş ve her şey dâhil sistemi bağlamında ucuz ülke imajı ile kitle turizminin baskısı altındadır. Bu sorunun çözümü adına daha fazla zengin turistlerin ülkeye çekilmesi ve turizmde niteliğin artırılması konusu en önemli tartışma konularından birisidir (Akıncı ve Yüzbaşıoğlu, 2015).

Coğrafya ders kitaplarında İstanbul'un birçok sanayi dalında Türkiye'de merkez konumunda olduğu anlaşılmaktadır. Oysa İstanbul'a göçün nedenlerinin başında bu sanayi faaliyetleri gelmektedir. Bu nedenle de İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin 1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı ve İstanbul Kalkınma Ajansı'nın İstanbul Bölge Planı'nda, İstanbul'daki sanayi istihdam payının azaltılması ile göçün azaltılması amaçlanmıştır. İstanbul'un gelecek vizyonu; kültür, turizm, ticaret, finans ve moda merkezi olması olarak belirlenmiştir (İSO, 2020). Bu kapsamda İstanbul'un sanayisizleştirilmesi ya da yüksek katma değerli ve temiz üretim yapan sanayicimizin teşviki gündeme gelmektedir. Ders kitaplarında İstanbul'daki bu yoğun sanayi yükünün azaltılmasına ilişkin bir yaklaşım ortaya konulmamıştır.

Coğrafya ders kitaplarında İstanbul'daki ekonomik faaliyetler arasında en az üzerinde durulan tarım ve hayvancılık faaliyetleridir. Tarım alanlarının yoğun nüfus baskısı nedeniyle sürekli azalmakta olduğu bilinmektedir. Ayrıca Türkiye'nin en büyük tüketim merkezi olan İstanbul'da son yıllarda artan gıda fiyatları şehrin en önemli sorunlarından biri haline gelmiştir. Özellikle kentin çeperleri ve yakın çevresindeki tarım arazilerinin korunması meselesi bu kapsamda önemlidir. Ek olarak tarım arazilerinin tarım dışı amaçlarla kullanılması konusu ülkenin temel problemleri arasındadır. İstanbul için bu sorun ders kitaplarında yer almamıştır. Ayrıca şehrin yakın çevresindeki özellikle modern hayvancılık faaliyetlerinin önemi ise ders kitaplarında yeterince vurgulanmamıştır. Boğazdaki akıntı sistemi nedeniyle çok önemli bir balık göç güzergâhı olan İstanbul'daki balıkçılık ders kitaplarında önemli bir ekonomik faaliyet olarak değerlendirilmiştir.

Ders kitaplarında İstanbul'un en önemli doğal zenginlik kaynağı olarak İstanbul Boğazı vurgulanmıştır. Ancak İstanbul'daki diğer doğal zenginlik kaynaklarından ders kitaplarında bahsedilmemiştir. Coğrafya ders kitaplarında çevre sorunları ile ilgili olarak özellikle İstanbul Boğazı'nda yaşanan tanker kazalarına dikkat çekilmiştir. Ayrıca atık sorunu da çevre sorunları temasında en fazla ele alınan konular arasındadır. Yine çevre sorunları teması altında İstanbul'da zaman zaman yaşanan ekstrem hava olaylarına yer verilmiştir. Ders kitaplarında İstanbul'da doğal afetler konusuna ise yeterince yer verilmemiştir. Özellikle muhtemel İstanbul depremi Türkiye'de güncel haber kaynaklarında sıkça yer almakta olup sadece İstanbul'un değil tüm ülke gündeminde önemli bir yer işgal etmektedir. Türkiye'nin önemli güncel tartışma konularından birisi olmasına rağmen bu konu ders kitaplarında

yer almamıştır.

Sonuç

Sonuç olarak İstanbul'un güncel coğrafya ders kitaplarında yeterince ele alındığı söylenemez. Oysa 15.067.724 nüfusu ile Türkiye nüfusunun % 18,4'ünü içerisinde barındıran İstanbul'un Türkiye iş gücündeki payı %20,3, ihracattaki payı %50,6, ithalattaki payı ise %54,6'dır. Ayrıca İstanbul, 2017 yılı itibarıyla 970 milyar 189 milyon lirayla Türkiye'nin GSYH'da %31,2'lik bir paya sahiptir (İstanbul Valiliği, 2019). Dolayısıyla birçok açıdan ülkenin belkemiği niteliğindeki İstanbul'un coğrafya ders kitaplarında daha kapsamlı olarak ele alınması sadece İstanbul'da yaşayan öğrenciler için değil tüm Türkiye'de yaşayanların eğitim ve öğretimi açısından önem arz etmektedir. Bu vesile ile öğretim programlarında ve de ders kitaplarında İstanbul'un daha fazla yer alması önerilmektedir.

Kaynaklar

- Akıncı, Z. ve Yüzbaşıoğlu, N. (2015). Türkiye, Dünya Turizm Sektörü İçerisinde Bir Belirleyici mi, Yoksa Bir Taşıyıcı mı?, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar 52, 45-61.
- Alves E J. F., G. G. Moura and C R. A. Candeiro, (2013). Analysis of the approach of paleontology in geography textbooks in Ituiutaba, Minas Gerais, Brazil, Educational Research and Reviews, 8(18): 1684-1688.
- Aydın, E., Yüksel, İ. (2019). Ortaöğretim Coğrafya 9 Ders Kitabı (9-B), Ankara: Tutku Yayıncılık.
- Baranaydın, M., Aydın, Y., Tekbaş, G. (2018). Ortaöğretim Coğrafya 11 Ders Kitabı (11-B), Ankara: Ada Matbaacılık.
- Baranaydın, M., Aydın, Y., Tekbaş, G. (2019). Ortaöğretim Coğrafya 10 Ders Kitabı (10-B), Ankara: Ada Matbaacılık.
- Bozlağan R., Yılmaz N, Yılmaz M. (2013), İstanbul; Tarih ve Kültür, T.C. Marmara Belediyeler Birliği Yayını, Yayın No: 71
- Cirit, A. E., (2017). İnteraktif Eğitim Sürecinde Elektronik Ders Kitaplarının Öğrenmeye Etkisi (Özel Okullar ve Devlet Okulları Karşılaştırması), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Copeaux, E. (2006). Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine (Translated from French by Ali Berktaş), İstanbul: İletişim Press.
- Çepni, S (2007). Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş. Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- Doğan, N. (2011). Osmanlı'dan Cumhuriyete Ders Kitaplarında Devlet Kavramının İktidar-Eğitim İlişkisi Açısından İncelenmesi, Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 11(4), 2069-2090.
- Erdebil, C., Düzgün, R., Bıçaklı, R., Güzel, Z., Bozbıyık, E. (2019). Ortaöğretim Coğrafya 12 Ders Kitabı (Editör: Şahin, C., Siyavuş, A. E.) (12), Ankara: Devlet Kitapları.
- Gersmehl, P. (1995), Why not here? Teaching geography to a new standard, Minneapolis, MN: University of Minnesota, Department of Geography.
- İnce, Z. ve Özey, R. (2018) Türkiye'de ve Hollanda'da Coğrafya Ders Kitaplarının Fiziki Yapı ve Görsel İçerik Açısından Karşılaştırılması. Sosyal Bilimler Dergisi (Sobider) 31, 293-311.
- İstanbul Kültür ve Turizm Müdürlüğü, (2020). İstanbul Turizm İstatistikleri Raporu Aralık-2019, <https://istanbul.ktb.gov.tr> (Erişim Tarihi: 10.02.2020).
- İstanbul Sanayi Odası (ISO), (2020)<http://www.iso.org.tr/projeler/sanayinin-yerlesimi-ve-osbler/>(Erişim Tarihi: 05.02.2020).
- İstanbul Valiliği (2019). Türkiye'nin Ticaret, İş, Yatırım, Finans ve Turizm Başkenti: İstanbul, <http://www.istanbul.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 05.02.2020).
- Milli Eğitim Bakanlığı, Talim Terbiye Kurul Başkanlığı (TTKB), (2020). Ders Kitaplarının İncelenmesi, <http://ttkb.meb.gov.tr/www/ders-kitaplari-icin-dokumanlar/dosya/32>, (Erişim Tarihi: 02.01.2020).

- Priego C, Breuste J. H., Rojas J., (2008). Perception and Value of Nature in Urban Landscapes: a Comparative Analysis of Cities in Germany, Chile and Spain, *Landscape Online* 7, 1-22.
- Quercia D., Ohare N., Cramer H., (2014). Aesthetic Capital: What Makes London Look Beautiful, Quiet, and Happy? CSCW'14, Barcelona.
- Sağdıç, M., (2014). Üniversite Öğrencilerinin İstanbul'a İlişkin Algılarının Şehir İmajı Açısından Analizi, *Turkish Studies* 9(2), 1267-1283.
- Soyatlar, A., Akça, B., Coşar, H., Solak, İ., Karagöz, M., (2018). Ortaöğretim Coğrafya 9 Ders Kitabı (Editör: Akça, B.) (9-A), Ankara: Devlet Kitapları.
- Taş, H.İ. (2004). Ortaöğretim Coğrafya Ders Kitapları Değerlendirme Kriterleri ve İnceleme Sonuçları, *Marmara Coğrafya Dergisi* 9, 33-48.
- Türkez, K., Karakoç, M., Balşen, N., Pektaş, T., Özdoğan, İ. (2018). Ortaöğretim Coğrafya 10 Ders Kitabı (Editör: Zaman S.) (10-A), Ankara: Devlet Kitapları.
- Türkez, K., Karakoç, M., Balşen, N., Pektaş, T. (2019). Ortaöğretim Coğrafya 11 Ders Kitabı (Editör: Zaman S.) (11-A), Ankara: Devlet Kitapları.
- Yıldırım A, Simşek H (2006). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK), (2020). Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, <https://istatistik.yok.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 30.01.2020)

THE CRITICAL ANALYSIS OF THE ISTANBUL THEME IN THE CURRENT GEOGRAPHY TEXTBOOKS IN TURKEY

Mustafa SAĞDIÇ
Ziya İNCE

Abstract

The aim of this study is to determine Turkey in secondary schools taught geography lesson on what books to date in Istanbul extent where it is given. For this, 9, 10, 11 and 12th grade geography textbooks approved by the Ministry of National Education Board of Education were examined through qualitative research methods and document analysis. NVivo 12 Plus program was used to analyze the text contents. In this research, answers to the following questions were sought. To what extent are discussed in current geography textbooks Istanbul in Turkey? The sections mentioned in the current geography textbooks from Istanbul in Turkey, which are grouped under sub-categories? Findings from the current geography textbooks are gathered under 6 different categories. These categories are: Population and Settlement Istanbul, Transportation Center Istanbul, Culture and Tourism Center Istanbul, Industry and Trade Center Istanbul, Istanbul in terms of Natural Features and Istanbul in terms of Environmental Problems. As a result, it is understood that Istanbul is not handled sufficiently in current Geography textbooks. When considering the importance for Turkey of Istanbul's geography lessons to be addressed in a more comprehensive book is only important in terms of education and training for students not living at all living in Istanbul, Turkey.

Keywords: Geography, geography education, Istanbul, textbook